

**ANÁLISE DA EXPRESIÓN ESCRITA EN GALEGO E
CASTELÁN AO FINAL DO ENSINO OBRIGATORIO.
RESULTADOS DUN ESTUDO REALIZADO NA COMARCA
DE SANTIAGO DE COMPOSTELA**

XAQUÍN LOREDO GUTIÉRREZ, ANTONIO FERNÁNDEZ SALGADO E
ISABEL SUÁREZ FERNÁNDEZ
Seminario de Sociolingüística da RAG

Resumo

A Lei de Normalización Lingüística, vixente na Comunidade Autónoma de Galicia desde 1983, establece como obxectivo principal que o ensino obrigatorio ten que garantir a adquisición dun nivel equiparable de competencia nas linguas galega e castelá. A pesar de que se teñen realizado estudos para avaliar o nivel de competencia bilingüe (ex. Rodríguez e Rubal, 1987; Rubal, 1992), estes adoitan referirse a aspectos parciais, polo que non existen, polo momento, datos que permitan coñecer o grao de cumprimento deste obxectivo desde unha perspectiva global na Comunidade Autónoma.

A Universidade de Santiago de Compostela, coa colaboración da Real Academia Galega e o Consello da Cultura Galega, está desenvolvendo un proxecto de investigación denominado “Análise das competencias bilingües ao final do ensino obrigatorio na Comunidade Autónoma de Galicia”¹, financiado pola

---

¹ No desenvolvemento do proxecto “Análise das competencias bilingües ao final do ensino obrigatorio na Comunidade Autónoma de Galicia” (ref. do prox.: PXIDT02EDU20401PR) colaborou o seguinte equipo investigador: Manuel González González (investigador principal), Modesto A. Rodríguez Neira, Bieito Silva Valdivia, Henrique Monteagudo Romero, Håkan Casares Berg, Antonio

Xunta de Galicia, un proxecto multidisciplinar no que participa un equipo investigador composto por lingüistas, sociólogos e psicólogos e no que se aborda a avaliación da competencia bilingüe (en galego e castelán) atendendo a un amplo conxunto de fenómenos.

O obxectivo deste artigo é a medición do nivel de competencia bilingüe na expresión escrita do alumnado de 4^ºda ESO da comarca de Santiago de Compostela e a súa relación con variables de carácter sociodemográfico, sociolingüístico e educativo por medio dunha proba experimental, consistente na elaboración de dúas redaccións, unha en galego e outra en castelán.

Palabras chave: Avaliación da competencia bilingüe, expresión escrita.

1. Introducción

O modelo educativo vixente en Galicia pode caracterizarse como un modelo bilingüe nas dúas linguas oficiais de Galicia. Este modelo foi posible grazas ao traspaso de competencias educativas e á posterior promulgación da Lei 3/1983 de Normalización Lingüística (DOG 14-07-83) e ao posterior Decreto 247 do 14 de setembro (DOG 15-09-95) e a súa modificación co Decreto 66 do 21 de marzo (DOG 3-04-97). Ata ese momento, a situación caracterizábase polo ensino de todas as materias en castelán, que era a segunda lingua da maioría dos estudantes galegos.

Os máis de vinte anos transcorridos desde a aprobación da Lei de Normalización deberían garantir que se asentase o modelo de ensino bilingüe. O alumnado que existe nestes momentos no sistema educativo está inmerso nel desde que se iniciou a súa escolarización. Era imprescindible abordar a avaliación das competencias lingüísticas en galego e castelán para analizar o grao de cumprimento dos obxectivos deste modelo de ensino.

Fernández Salgado, Xaquín Loredó Gutiérrez, Isabel Suárez Fernández e Violeta Pérez Figueroa.

Estudios sobre avaliación de habilidades psicolingüísticas (Gómez, 1984; González, 1985; Barca, 1990; Pérez Pereira, 1990; Recalde 1996; Brandín, 2001), sobre competencias lingüísticas autopercebidas (Seminario de Sociolingüística, 1994) ou sobre a situación do galego na escola (Rodríguez e Rubal, 1987, Rubal, 1992; Dirección Xeral de Política Lingüística, 1998; Monteagudo e Bouzada, 2002) realizados no noso país parecían reflectir unha certa inferioridade na competencia en galego, aínda que as cifras de rendemento escolar na materia de galego e na de castelán eran semellantes (CEG, 1997). Ademais, a competencia lingüística acostumaba medirse mediante autoinforme, un instrumento fácil de implementar pero sen unha fiabilidade e validez contrastada.

O obxectivo do estudo “Análise das competencias bilingües ao final do ensino obrigatorio na Comunidade Autónoma de Galicia” é medir as destrezas bilingües activas e pasivas na lingua oral e escrita dos alumnos de 4º da ESO. Para a medición destas destrezas empregáronse tanto instrumentos xa estandarizados coma outros que se elaboraron especificamente para este proxecto, e que foron validados sobre unha mostra piloto total de 225 alumnos de 4ºda ESO da comarca de Santiago, Estes instrumentos serán os que se administren posteriormente sobre unha mostra representativa da Comunidade Autónoma Galega.

Este artigo está baseado no estudo piloto realizado na comarca de Santiago de Compostela do proxecto citado anteriormente e céntrase na descrición do instrumento empregado na medición da expresión escrita en galego e castelán e na presentación dos resultados máis salientables.

2. Método

2.1. Participantes

Para testar os instrumentos de medida deseñados neste proxecto realizouse un estudo piloto na comarca de Santiago. A elección desta comarca fundamentouse na diversidade dos tipos

de hábitat e na accesibilidade da poboación para o equipo investigador. Diseñouse unha mostra coas características que se describen na táboa 1.

Táboa 1. Características da mostra

universo	estudantes de 4º da ESO matriculados en centros de titularidade pública e privada da comarca de Santiago N = 2.034 ²
unidade de análises	individuo (alumnos de 4º da ESO)
unidade de observación	aulas de 4º da ESO
tipo de mostra	aleatoria polietápica estratificada. Afixación proporcional segundo a titularidade do centro e o xénero dos alumnos. observacións últimas en conglomerados representativos de cada estrato.
parámetros estatísticos e tamaño da mostra	225 observacións nivel de confianza = 95,5 marxe de error = 6,4% p = q = 50

As probas realizáronse en centros situados en localidades de diferente tamaño asentados na citada comarca, e leváronse a cabo durante o curso académico 2003-2004. A distribución da mostra expónse na táboa 2.

Táboa 2. Distribución da mostra

centros públicos	144
centros privados	81
varóns	112
mulleres	113
localidades >50.000	170
localidades 10.000-49.999	22
localidades <50.000	33

---

² Alumnos matriculados en 4º da ESO en centros de titularidade pública e privada da Comunidade Autónoma de Galicia. Datos do curso 2001-2002.

2.2. Cuestionario sociolingüístico

O deseño do cuestionario sociolingüístico partiu da necesidade de dispoñer dunha ampla información sobre o conxunto de variables que podían influír nos resultados das competencias bilingües. O obxectivo final era a elaboración dun modelo psicossocial explicativo do nivel de competencia bilingüe. Para isto, o cuestionario recolle información sobre competencias percibidas nas dúas linguas, a lingua inicial, os ámbitos de adquisición, os usos lingüísticos do suxeito e da rede social á que este pertence, as actitudes lingüísticas e a caracterización socioeconómica.

Neste artigo só se utilizaron unha parte das variables recollidas neste cuestionario e que foron as seguintes:

Xénero (varón e muller).

Hábitat de residencia (menos de 10.000 habitantes, entre 10.000 e 50.000 habitantes e máis de 50.000 habitantes).

Lingua habitual (só galego, máis galego ca castelán, máis castelán ca galego e só castelán).

Lingua das clases en Primaria (practicamente en galego, máis galego ca castelán, máis castelán ca galego e practicamente en castelán).

Lingua das clases en Secundaria (practicamente en galego, máis galego ca castelán, máis castelán ca galego e practicamente en castelán).

Titularidade de centro (público e privado).

2.3. Instrumento para avaliar a expresión escrita

Para medir as destrezas do alumnado na dimensión da expresión escrita optouse por administrar un exercicio de redacción. Con esta proba buscábase crear unha situación que estimulase a fluidez escrita e fomentase a complexidade sintáctica das composicións. A extensión que se demandaba era aproximadamente de 150 palabras (unha cara ou cara e media dun folio), e concedíaseles vinte minutos para a súa realización.

Coidouse de que os temas elixidos fosen os axeitados á idade e que non fose necesario ter coñecementos previos especí-

ficos para a súa elaboración. A vantaxe deste tipo de proba é a súa administración grupal, que favorece a rapidez na súa aplicación. Ademais, e dado a natureza da mesma proba, obtíñase un importante corpus de producións escritas, co que, se for necesario, o procedemento analítico podería ser modificado en futuras investigacións. Con todo, isto constitúe a súa principal desvantaxe, posto que alonga sensiblemente o tempo de corrección. Administráronse temas diferentes en tres series para cada lingua. Os temas seleccionados están recollidos nos temas transversais que se traballan en secundaria:

- Temas da proba de galego:

“A guerra contra o terrorismo. Perspectivas de futuro”.

“O movemento ecolóxico: presente e futuro”.

“O racismo e a emigración”.

- Temas da proba de castelán:

“Las drogas (tabaco, alcohol, cocaína, drogas de síntesis etc.) en la juventud”.

“Homosexualidad y la libertad en los países occidentales”.

“La violencia doméstica”.

Os criterios de corrección que se empregaron nesta proba baseáronse en estudos similares (Vez, 2002) e nos que o avaliador corrixe o texto atendendo a catro niveis distintos, outorgándolle catro puntuacións, que van de 1 a 5 puntos:

a) Corrección

Corrección: O corrector ten en conta aspectos formais da lingua, tales como deficiencias no sistema verbal, concordancias, pronomes, e en xeral, incorreccións desde o punto de vista gramatical.

Variedade: O avaliador puntúa a capacidade de usar o vocabulario apropiado e o rexistro adecuado.

b) Ortografía e puntuación. Avaliase o coñecemento da ortografía e puntuación normativas.

c) Fluidez

Lonxitude e complexidade. O avaliador deberá percibir como factor positivo o feito de que un alumno faga enunciados cunha certa lonxitude fronte a outro que elabore frases moi curtas. Se as emisións longas presentan trazos de certa complexidade (como o establecemento de contrastes, adicións, cambios de tóxico, comparacións etc., mediante o uso de marcadores discursivos axeitados) deben valorarse positivamente.

d) Capacidade de significar

Cantidade de información. A cantidade de información relevante é un factor que se avalía positivamente.

Riqueza expresiva: O corrector analiza o uso eficiente e adecuado de elementos léxicos e funcionais, así como o de rexistros axeitados.

Para lle dar un peso maior ás destrezas comunicativas (fluidez e capacidade de significar) utilizouse na súa puntuación un coeficiente multiplicador (ver táboa 3).

Táboa 3. Puntuación da proba de expresión escrita

destrezas	coeficiente multiplicador
corrección e variedade	×1
ortografía e puntuación	×1
fluidez (lonxitude e complexidade)	×1,5
capacidade de significar (cantidade de información, comprensibilidade; riqueza expresiva)	×1,5

5. Procedemento

Unha vez seleccionados os centros que ían formar parte da mostra, os investigadores púñanse en contacto cos directores, informábanos dos obxectivos do proxecto e pedíanlles a colaboración do centro para administrar as diferentes probas e enquisas.

O procedemento de administración das probas consistía en desprazarse durante dúas xornadas diferentes, normalmente en días consecutivos, ata os centros. Os investigadores presentábanse ante o director do centro, ou no seu defecto ante o xefe de estudos, e explicaban en qué consistía o estudo e cómo se ía realizar o traballo de realización das probas:

Día 1

Os investigadores acudían ás clases seleccionadas ao chou, dúas en cada centro, e administraban as probas da seguinte maneira:

1ª clase: Cuestionario sociolingüístico.

2ª clase: Proba de expresión escrita, (galega ou castelá, segundo a serie que corresponda).

Día 2:

Os investigadores volvían aos mesmos grupos do día anterior e administraban nunha clase a proba de expresión escrita (galega ou castelá, segundo a serie que faltase por administrar).

Empregáronse dúas series distintas, que se foron alternando nos diferentes institutos para comprobar se interfería o efecto de aprendizaxe.

O proceso de corrección das probas de expresión escrita realizárono dous correctores logo dun proceso de adestramento, que se desenvolveu ata que a correlación nas puntuacións ante os mesmos exercicios foi aceptable.

Na análise dos resultados empregouse o paquete estatístico SPSS 11.01 e realizáronse tanto análises descritivas xerais como análises de correlación utilizando o método de Pearson e unha técnica exploratoria multivariante.

6. Resultados

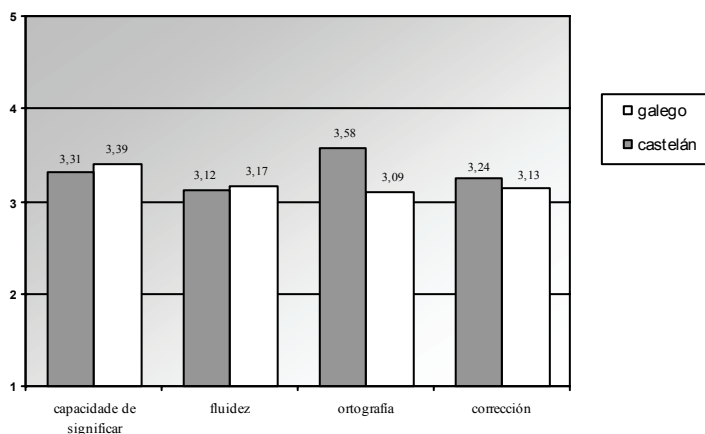
6.1. Análise de medias

Inicialmente realizáronse unha serie de análises descritivas xerais dos resultados obtidos polo alumnado:

As puntuacións indicánnos que os alumnos teñen unha competencia “media” nos catro niveis de análise que se tiveron en conta para a corrección da proba de expresión escrita (ver figura 1). Estas medias en galego oscilan entre o 3,09 en ortografía e puntuación, a máis baixa, e 3,39 en capacidade para significar, a máis alta, sobre unha escala de cinco puntos. Por outro lado, a puntuación máis alta en castelán dáse en ortografía e puntuación ($\bar{X}=3,58$) e a máis baixa en fluidez ($\bar{X}=3,12$), (ver figura 1).

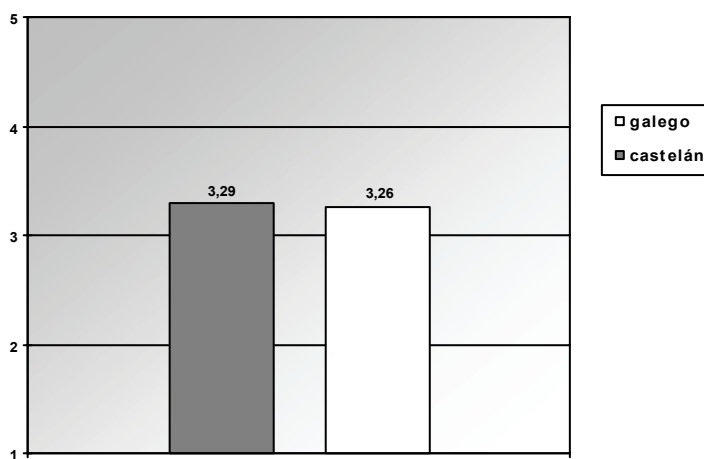
Figura 1. Descriptivos das puntuacións da proba de expresión escrita en galego e castelán

Comparando os resultados da expresión escrita en galego e castelán atópase que a maior diferenza está na ortografía e puntuación. Os alumnos obteñen unha maior puntuación en castelán ca en galego, e, de feito, esta destreza é a mellor puntuada en castelán e a menor puntuada en galego. É dicir, os resultados indican que os alumnos de último curso do ensino obrigatorio da comarca de Santiago de Compostela teñen unhas puntuacións mellores nas destrezas formais en castelán (corrección e ortografía e puntuación) e unhas mellores puntuacións nas destrezas comunicativas escritas en galego (fluidez e capacidade de significar).

Os resultados xerais amosan que a competencia escrita nunha e noutra lingua están moi próximas e sitúanse preto do punto medio da escala (ver figura 2). Ao lle dar ás competencias comunicativas un peso maior ca ás formais, a diferenza nas puntuacións entre unha e outra lingua reducíronse, resultando moi semellantes nas dúas linguas ($\bar{X}$ =3,29 en castelán e $\bar{X}$ =3,26, en galego). En definitiva, a competencia en expresión escrita en galego e castelán pode describirse como “media”.

Figura 2. Media xeral da proba de expresión escrita en galego e castelán

6.2. Análise de correlacións

Determinados os índices de competencia en expresión escrita en castelán e en galego, continuouse coas análises que determinan se existe unha relación significativa entre as dúas linguas. A análise que se realizou fundaméntase na hipótese da interdependencia lingüística, formulada por Cummins (1983, 1991).

Partindo destes postulados, que aseveran a existencia dun nivel de competencia subxacente comúns ás linguas, analizouse a conexión entre a produción escrita en galego e castelán. Os resultados confirmaron a existencia dunha relación entre ambas

produccións escritas, xa que a correlación existente entre as dúas é moi alta ($R=0,82$, $p<0,001$), (ver táboa 4), circunstancia que tamén se dá entre as diferentes subdestrezas. Con todo, as maiores correlacións establécense entre as destrezas comunicativas e as destrezas formais. Outro estudo que analizaba as correlacións entre a produción en castelán, éuscaro e inglés (Madariaga, 1994) obtiña uns resultados inferiores aos atopados neste estudo.

Táboa 4. Correlación entre a competencia xeral en expresión escrita en galego e castelán

	expresión escrita castelán	expresión escrita galego
expresión escrita castelán correlación de Pearson sig. (bilateral) N	1	0,824** 0,001 150
expresión escrita galego correlación de Pearson sig. (bilateral) N	0,824** 0,001 150	1

** A correlación é significativa ao nivel 0,01 (bilateral).

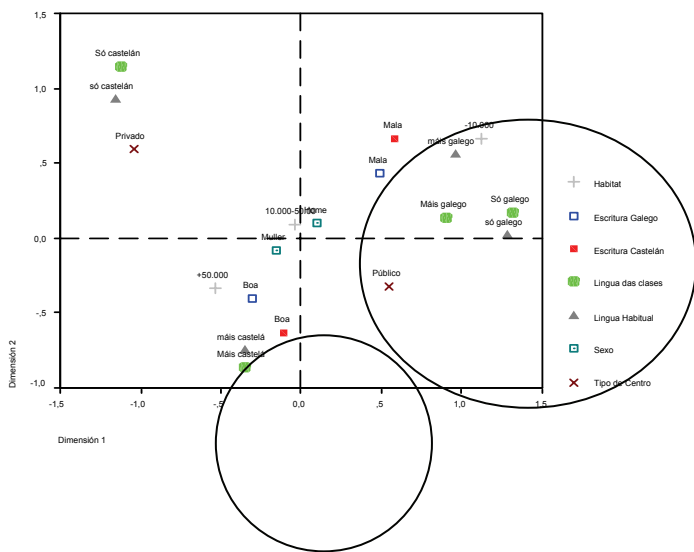
6.3. *Análise multidimensional*

Nas seguintes análises estúdase o efecto que teñen unha serie de variables sociodemográficas e sociolingüísticas nas destrezas de expresión escrita en ambas linguas. Con este obxectivo realizouse unha análise multivariante utilizando a técnica *Homals*, e que permitiu introducir as seguintes variables: expresión escrita en castelán, expresión escrita en galego, lingua habitual, hábitat de residencia, lingua das clases de Primaria, lingua das clases de Secundaria, a titularidade de centro e o xénero.

O modelo resultante de dúas dimensións tivo un axuste de 0,636, onde a primeira dimensión ten un autovalor de 0,378 e a segunda de 0,259. Esta análise advirte da existencia de variables que se comportan de igual maneira, entre as que se atopa a lingua das clases. Para unha maior claridade expositiva dos resultados creouse unha variable conxunta coa lingua das clases de Primaria e Secundaria, xa que os resultados eran moi semellantes. Ademais, e pola mesma razón de claridade, reduciuse o número de categorías de expresión escrita en castelán e galego de cinco en dúas (mala e boa).

Os datos referidos a esta análise (ver mapa conceptual da figura 3) indican un comportamento semellante da expresión escrita en castelán e en galego ante o resto de variables introducidas. A solución en dúas dimensións está marcada pola variable lingua das clases, tanto na primeira (0,698) coma na segunda dimensión (0,570), e a lingua habitual, tamén marcada nas dúas dimensións (0,739 e 0,472). De feito, as variables obxecto deste traballo situaríanse nunha dimensión transversal á variable lingua das clases, é dicir, no cuadrante superior dereito e no cuadrante inferior esquerdo. Lendo transversalmente este mapa vese como as maiores competencias na expresión escrita en galego e castelán están máis asociadas ao alumnado que recibiu o ensino “maioritariamente en castelán”, falan habitualmente “máis castelán ca galego”, viven en núcleos de “máis de 50.000 habitantes” e son mulleres. Pola contra, os estudantes con menores competencias escritas en galego e castelán tiveron as súas clases “maioritariamente en galego” ou “só galego”, viven en núcleos de menos de 10.000 habitantes, falan “maioritariamente en galego” e son varóns.

Figura 3. Mapa conceptual da análise HOMALS

7. Conclusións

Este estudo abre unha liña de investigación pouco traballada en Galicia, a medición das competencias bilingües. Ata a actualidade os estudos neste campo e con estas idades baséanse prioritariamente en medidas de competencias autopercebidas (ex. Rodríguez e Rubal, 1987) existindo unha carencia de instrumentos nos que se comprobara a súa fiabilidade e validez. Neste artigo expóñense os primeiros resultados obtidos no proceso de fiabilización e validación dunha serie de instrumentos que miden as competencias lingüísticas en galego e castelán.

Este artigo céntrase na medición do nivel de competencia bilingüe do alumnado de 4° ESO na comarca de Santiago mediante a análise da expresión escrita e a presenza das dúas linguas no contorno dos suxeitos.

Para avaliar estas competencias estudáronse as redaccións realizadas polos alumnos nas dúas linguas, que foron corrixidas atendendo a catro criterios distintos (corrección, ortografía, flui-

dez e capacidade de significar), aínda que poñendo a énfase nas destrezas comunicativas (é dicir, na fluidez e na capacidade de significar). Desta maneira conseguíronse uns datos máis fiables é obxectivos na medición das competencias lingüísticas, neste caso focándose na expresión escrita.

Os alumnos da mostra que estaban cursando o último curso do ensino obrigatorio obtiveron unha puntuación de 3,29 en expresión escrita en castelán e unha puntuación lixeiramente inferior en galego 3,26, é dicir, estes estudantes tiñan unha destreza “media” en expresión escrita nas dúas linguas. Contrastando os resultados obtidos neste estudo sobre a produción escrita en galego e castelán cos datos de competencia autopercibida extraídos do Instituto Galego de Estatística (INE, 2003) atopouse que os rapaces de dezaseis anos de Galicia declaran ter unha competencia escrita en galego algo inferior ao punto medio ($\bar{X}=2,44^3$). Este dato confirmaría, parcialmente, os resultados atopados nesta mostra da comarca de Santiago de Compostela, indicando que as valoracións autopercibidas van na mesma dirección que as medidas mediante instrumentos baseados no xuízo de expertos.

Os criterios que se estableceron para corrixir as redaccións citados anteriormente (corrección e variedade, ortografía e puntuación, fluidez e capacidade de significar) baseáronse noutros estudos semellantes (Vez, 2002) e agrupáronse en dúas unidades maiores: en destrezas comunicativas e destrezas formais. Os resultados sinalan a existencia de diferenzas nas producións en galego e castelán nas habilidades comunicativas e formais. Nos aspectos máis formais as competencias en castelán son maiores ca en galego, non obstante, esta relación invértese cando se incide nos datos das destrezas comunicativas, onde o galego puntúa máis alto ca o castelán. Estes resultados indican que o sistema educativo ten un efecto maior na aprendizaxe do castelán, xa que son os criterios de corrección formal os que máis se traballan na actualidade na escola. Pola contra, os aspectos co-

---

³ O intervalo da competencia escrita no IGE oscila de 1 ao 4, sendo o punto medio 2,5.

municativos adquiriríanse, maioritariamente, na interacción co contexto máis próximo no que se move cada estudante, e no que o contorno da cidade de Santiago de Compostela, cidade asociada ao uso de “máis galego” (Fernández, 2004), aseguraría aos estudantes un hábitat bastante galeguizado que promovería o desenvolvemento das habilidades comunicativas en galego.

Os datos aquí presentados confirmarían a existencia dun nivel de competencia subxacente nas destrezas de produción escrita, aspecto que ratificaría a xa comentada hipótese de interdependencia lingüística e os datos de estudos posteriores que falan de que o nivel de transferencia lingüística é maior no caso das competencias lecto-escritoras (Verhoeven, 1994). A transferencia que se produce entre o galego e o castelán sería maior pola pouca distancia lingüística que existe entrambas as dúas linguas. Investigacións realizadas por outros autores fóra do estado español (Snow, Cancino, De Temple e Schley, 1991; Berman, 1994; Bernhardt e Kamil, 1995) e no estado español (Huguet e Vila, 1997; Sagasta, 2002) comprobaron que a maior nivel de competencia lingüística maior posibilidade de transferencia de habilidades. É dicir, é necesario desenvolver un nivel soleira de competencia nas diferentes linguas para se poder beneficiar dun potencial de transferencia de habilidades (Cummins, 1979). Aplicando estes resultados ao presente estudo pódese observar como as competencias nas dúas linguas non son baixas, e polo tanto, ao superaren ese nivel soleira, fomentárase a transferencia de habilidades entre unha e outra lingua.

O seguinte obxectivo deste artigo é comezar a delimitar un modelo piloto que determine a relación entre as variables de produción escrita en galego e castelán, variables sociodemográficas (hábitat de residencia e xénero), sociolingüísticas (lingua habitual) e educativas (titularidade de centro e lingua da docencia en Primaria e Secundaria).

Con esta finalidade fixéronse unha serie de análises multidimensionais utilizando a técnica Homals que confirman a gran relación existente entre as producións escritas en galego e castelán fronte ao resto de variables analizadas.

A variable modelo lingüístico, operativizada como lingua das clases en Primaria e Secundaria, convértese no eixo vertebrador dos resultados. Os estudantes que recibiron as clases maioritariamente en castelán están relacionados cunha maior competencia escrita tanto en castelán coma en galego. Esta maior destreza nas dúas linguas complementábase con vivir en núcleos urbanos, expresarse maioritariamente en castelán e pertencer ao xénero feminino. Pola contra, os estudantes que recibiron o ensino maioritariamente en galego ou case só en galego, viven en núcleos rurais, falan maioritariamente en galego ou só en galego e pertencen ao xénero masculino.

En conclusión, os resultados atopados neste estudo piloto indican que as destrezas escritas en galego e castelán se poden categorizar como medias e que as competencias formais son maiores en castelán e as comunicativas en galego. Tamén confirmarían a existencia dunha correlación moi alta entre as dúas linguas, verificando a hipótese da interdependencia lingüística entre o galego e o castelán. Por outro lado, proporcionan un modelo piloto que advirte da influencia do hábitat de residencia, da lingua das clases e a lingua habitual nas destrezas escritas en ambas linguas. Non obstante, non hai que esquecer que este é un estudo piloto e que os seus resultados non son extrapolables a toda Galicia. Estes datos serven de base para formular unha serie de hipóteses que se confirmarán ou refutarán cos resultados da aplicación deste e doutros instrumentos de medición de competencias bilingües nunha mostra representativa de toda Galicia.

8. Bibliografía

- Barca Lozano, A.; González R.; Nuñez, J.C.; Santórum, R.M. e Porto, A.M. (1990): "La estructura cognitiva de los niños bilingües y no bilingües: un estudio diferencial", *Revista de Psicología General y Aplicada*, 43(1): 97-104.
- Berman, R. (1994): "Transfer or writing skills between languages", *TESL Canada Journal*, 12 (1): 26-46.

- Bernhardt, E. B. e Kamil, M. L. (1995): "Interpreting relationships between L1 and L2 reading: consolidating the linguistic threshold and the linguistic interdependence hypotheses", *Applied Linguistics*, 16(1): 15-34.
- Brandín Feijoo, C. (2001): *Bilingüismo, habilidades verbales y automatismos del procesamiento lector en escolares gallego-castellano parlantes*. Tese Doutoral (inédita): Universidade de Vigo.
- Consello Escolar de Galicia (1997): *Informe sobre o rendemento escolar en Galicia 93-94 e 94-95*. Santiago de Compostela: Servizo de Publicacións de Universidade de Santiago de Compostela.
- Cummings, J. (1979): "Linguistic interdependence and the educational development of bilingual children", *Review of Educational Research*, 49: 221-251.
- Cummings, J. (1983): "Interdependencia lingüística y desarrollo educativo de los niños bilingües", *Infancia y Aprendizaje*, 21: 37-61.
- Cummings, J. (1991): "Interdependence of first -and second-language proficiency in bilingual children", en E. Bialystok (ed.) *Language processing in bilingual children*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dirección Xeral de Política Lingüística (1998): *Estudio sobre o uso do galego. Enquisa realizada ós centros de ensino de Galicia*. Santiago de Compostela: Consellería de Educación e Ordenación Universitaria (manuscrito, 211 pp.).
- Fernández Rodríguez, M. (2004): "O uso do galego nos espazos urbanos", en Alvarez Blanco, R., Fernandez Rei, F. e Santamarina A. (ed.) *A Lingua Galega: Historia e actualidade*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura e Instituto da Lingua Galega, pp. 245-255.
- Gómez, D.; Nogueira, A. e Rodríguez, J. (1984): "Análisis de las habilidades psicolingüísticas a partir de la respuestas emitidas por escolares gallegos: la alternativa de los problemas compensatorios", en M. Siguan (coord.) *Adquisición precoz de una segunda lengua*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.

- González Lorenzo, M. (1985): *Bilingüismo en Galicia: problemas y alternativas*. Santiago de Compostela: Monografías da Universidade de Santiago de Compostela.
- Huguet, A. e Vila, I. (1997): “Nuevas aportaciones a la Hipótesis de Interdependencia Lingüística de escolares bilingües”, *Infancia e Aprendizaje* 79: 21-34.
- Instituto Galego de Estatística (2003): *Coñecemento e uso do Galego*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Monteagudo, Henrique e Bouzada, Xan M. (coords.) (2002): *O proceso de normalización do idioma galego, Vol. II Educación*. Consello da Cultura Galega: Santiago de Compostela.
- Pérez Pereira, M. (2002): “Adquisición dunha segunda lingua no sistema educativo galego”. En *VIII Congreso Internacional de linguas minoritarias*, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, Consellería de Educación e Ordenación Universitaria; pp. 203-208.
- Sagasta Erasti, M.P. (2000): *La Producción Escrita en Euskera, Castellano e Inglés en el Modelo D y en el Modelo de Inmersión*. Tese doutoral: Universidade do País Vasco.
- Seminario de Sociolingüística (1994): *Lingua inicial e competencia lingüística en Galicia*. A Coruña, Real Academia Galega.
- Siguán, M. (2001): *Bilingüismo y lenguas en contacto*. Madrid. Alianza Editorial.
- Snow, C. E., Cancino, H., De Temple, J. e Schley S. (1991): “Giving formal definitions: a lingüistic or metalingüistic skill?”, en E. Bialystock (ed.) *Language processing in bilingual children*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Verhoeven, L. (1994): Transfer in bilingual development: the lingüistic interdependence hypothesis revisited. *Language learning*, 44 (3): 381-415.
- Veiz Jeremías, J.M (ed.) (2002): *Competencia comunicativa oral en lenguas extranjeras: investigación sobre los logros del alumnado gallego de inglés y francés al finalizar la ESO*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, Servicio de Publicacións e Intercambio Científico.